

S. Vestergaard Nielsen

Af AARS SOGNS BONDEHISTORIE

I 150 året for byens udskiftning af fællesskabet

Aars
Centraltrykkeriet – Aars
1940

I. Enestegård og fællesdrift

Tidlig i middelalderen opstod begrebet ”Sogn”, der i sin oprindelse væsentlig er en kirkeli indretning, omfattende dem, der ”søger” samme kirke.

Af mere verdslig administrativ art var ”ejerlavet”, hvoraf der indenfor hvert sogns grænser fandtes et større eller mindre antal. Ejerlavet kan enten omfatte en enkelt gård med sin tilhørende jord, en såkaldt ”enestegård”, eller en hel by med flere eller færre gårde og huse.

Om enestegårdene er der ikke stort at bemærke. Udover, at deres dyrkede areal var meget mindre end nu til dags, adskilte de sig ikke væsentlig fra en nutidsbondegård. De var i et og elt kun underkastet en enkelt mands, ejeren eller brugerens, vilje og bestemmelser.

Helt anderledes forholdt det sig, når ejerlavet var en hel landsby, medens alt tyder på, at oldtidens landsby var en fri sammenslutning, udelukkende opstået af praktiske grunde, fordi det nu engang var fordelagtigt og også mere ”rosomt” at bo sammen, men uden at det for øvrigt medførte nogen som helst indskrænkning i den enkeltes selvbestemmelsesret og frie rådighed over jord og ejendom, så opstod der på et eller andet tidspunkt i middelalderen – de lærte er uenige om når og hvorfor – en kommunistisk præget ordning, der hurtigt stivnede i meget snævre rammer. Ordningens mest iøjnefaldende træk var jordfællesskabet. Landsbyens jordtilliggende betragtedes som en helhed, over hvilken ikke den enkelte, men kun hele bylavet kunne bestemme, systemets mangler er lette at få øje på. Det lagde en uoverstigelig spærrebom for al fremgang og personlig virkelyst. At afskaffe fællesskabet og gøre landbruget individualistisk, som det var i oldtiden, måtte være en af de opgaver, der lå først for, da arbejdet for at skaffe bonden bedre kår og landbruget større muligheder satte ind med gennemførelsen af de store landboreformer i slutningen af 18.

II. Den store matrikel 1688

Det første samlede og fuldstændige billede af danske landboforhold fås gennem Christian den V stor matrikel 1688. For Aars Sogns vedkommende oplyser den, at sognet omfattede 19 ejerlav, nemlig 5 byer: Aars, Gundestrup, Sjøstrup, Pisselhøj og Tolstrup, 12 enestegårde: Øster og V.ester Oustrup, Dybvads Mølle, Stenildgård, Slemstrup, Dalgård, Dalsgård, Rævhale, Aarsgård (nu Bakgård), Pugholm, Dronningholm og Præstegården og to dobbeltgårde: Tandrup og Svenstrup.

Byerne var kun små. Aars bestod af 5 gårde og 4 huse, Gundestrup af 8 gårde, Sjøstrup 9, Pisselhøj 5 og Tolstrup 3. I alt rummede sognet 46 gårde, 6 huse med djord og 3 jordløse huse. Nogen opgørelse over befolkningstallet findes ikke, men skønsmæssigt at anslå det til mellem 300 og 350 vil sikkert ikke være meget forkert. Med undtagelse af præst og degn og en ”bondeskomager” i Aars var hele befolkningen bønder og ernærede sig ved landbrug.

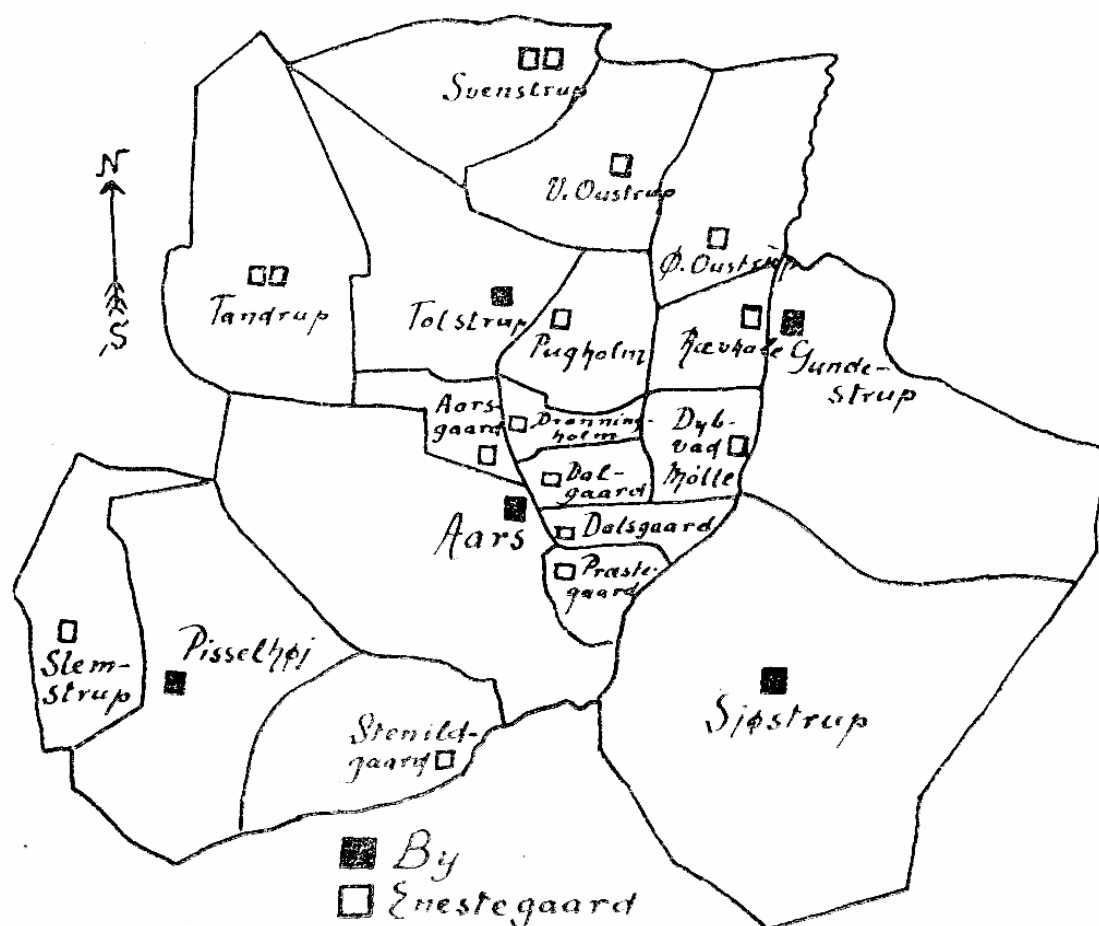
At være landbruger på den tid var ikke nogens dans på roser. Jorden var fra naturens hånd af ringe beskaffenhed og mangel på gødning og ukendskab til merling og anden kunstig forbedring gjorde kun tilstanden værre. ”Agerjorden i dette sogn”, siger matriklen, ”består af største delen af grå sand med nogen muld på rødt sand og en del af grå sand med nogen ringe hedemuld”. Det vil med andre ord sige, at jorden i bedste tilfælde var, hvad vi nu ville kalde let sandmuldet, i værste så godt som rent sand, eller det som i taksationen fik betegnelsen: allerværst og hvoraf der gik 16 tdr. land på 1 td. hartkorn, medens der af kvaliteten ”allerbedst” kun skulle 2 tdr. land till 1 td. hartkorn. Det forstår sig selv, at jord af så ringe beskaffenhed trængte til lang hvile for i det hele taget at kunne give noget udnytte. Matriklen

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

oplyser, at dyrkningen foregik i 9- eller 10-årige perioder, således at der første år dyrkedes byg, derefter i 2 år rug, så 1 eller 2 år havre og derefter hvoledede jorden i 4 eller 5 år.

Foruden den dyrkede jord fandtes nogle små og dårlige enge, der oftest får betegnelsen "ond", d.v.s. Næstringeste kvalitet og endelig de såkaldte "fædrifter", hvorved forstås vedvarende græsarealer udenfor det egentlige dyrkningsareal. Heller ikke de var gode. For Aars Bys vedkommende lyder bedømmelsen: Fædriften er ond og består af hede og porstuer.

Af sognets samlede areal var kun opdyrket 1603,9 tdr. land, d.v.s. Knap en fjerdedel. Resten henlå som uvejsomme heder og sure kær og moser.

Ejerlav og bebyggelse i Aars Sogn 1688

Hvad ejerforholdet angår, da var på matriklens tid den sidste rest af selveje frosvundet fra Aars sogn. Hvor meget og hvor lidt selveje, der i tidligere tid har været, lader sig ikke i sin helhed efterspore, heller ikke hvornår og hvorfor det er ophørt. Dog synes Grevens Fejde, der andetsteds på egnen kostede mangen en selvejer hans selvstændighed, ikke have haft nogen indflydelse. Det ser ikke ud til, at Aars sogns bønder har haft noget at gøre med den Aalborg Skipper og hans for deltagerne så skæbnesvangre bonderejsning. Enkelte tilfælde af selveje

lader sig dog næppe påpege. I 1622 var der endnu en selvejergård i Gundestrup og først så sent som 1683 inddroges Slemstrup under Kronen for Skatterestancer, efter at den i flere århundreder havde tilhørt og også til tider været beboet af adelige slægter, blandt andre Harbo.

Men i 1688 var det som sagt forbi og alt var fæstegods. Sognets største godsejer var Kongen. Fra gammel tid ejede Kongen eller rettere Kronen en mængde spredt bøndergods i hele landet, som var henlagt til underhold for det af Christian den IV oprettede rytteri. Af Aars sogns 46 gårde var de 27 kongelige ryttergårde, 2 gårde i Aars, 1 i Pisselhøj, 1 i Tolstrup, 1 i Svenstrup samt enestegården Dalsgård, Vester Oustrup, Dybvads Mølle, Slemstrup og Rævhale. I begyndelsen var det fæstebonden selv eller hans søn, der var rytter, men da denne ordning snart viste sig utilfredsstillende, blev det hvervede folk, tit udlændinge, der ikke altid var behagelige pensionærer at have, når de i fredstid opholdt sig på deres underholdsgårde. Nominelt skulle de hjælpe deres vært med gårdens drift, men i praksis blev det tit til svir og sværm, vold og slagsmål, hvorom kan læses i de gamle tingbøger, hvor deres meritte er optegnede.

Den del af sognets bondejord, der ikke tilhørte Kongen, var spredt på forskellige adelige ejeres hænder, navnlig fra omegnens herregårde. Senere gik også det kongelige gods over på herremands hænder, da Frederik den IV i 1717 bortsolgte alt kronens spredte ryttergods.

III. Krig og tunge tider

Medens matriklen, som det vil ses af det her meddelte stærkt forkortede og d'sammentrængte uddrag, giver fortrinlige og fuldstændige statistiske oplysninger, svigter den selvfølgelig helt, når det drejer sig om at få et indtryk af befolkningens levevis og livsvilkår. De kilder, der her står til rådighed, er betydeligt mere spredte og vanskeligt tilgængelige og giver i reglen kun enkelttilfælde, hvorfra man må være varsom med at slutte til helheden. Noget lader sig dog altid udrede og giver enkelttilfælde ikke anden, så giver det dog altid et tidsbillede, der har interesse i sig selv.

Det helhedsindtryk, som tegner sig ved en fordybelse i kilderne til midtjysk bondehistorie i 17. århundrede, viser et billede med dybe og sorte skygger, kampen for tilværelsen har været hård og vanskelighederne mange og tit uovervindelige. Landbruget, det eneste erhverv, hvorom der kunne være tale, var en kamp med utjænlige midler mod en vrangvillig natur. Selv når det gik bedst, var udbyttet magert og fattigt og stødte uheld til, misvækst, kvægepest eller ildsvåde, da var nød og sult uafvendelig, thi hvem kunne eller skulle hjælpe. Når sognepræsten Christen Andersen Hobro skriver om præstegården:

”1667 nedslog guds vejrlig moxen alle husene, laden blev i grut nedslagen, hvoraf blev nedkvalt (ødelagt) 18 læs korn, fæhusene faldt på jorden, 19 nød, køer, kvier og unge får og der jeg med klar gælds indsættelse lod opbygge samme, er atter ved Michaelis (Mikkelsdag) 1674 kommen et stærkt guds vejrlig, som nedslog det østre hus igen og fordærvede laden”, så kunne en slig modgang være besværlig nok for præsten at klare, men absolut ødelæggende, hvis den i stedet ramte en fattig fæstebonde, der ikke havde præstens hjælpeklender at ty til. Vi får gennem præstens beretning et indtryk af datidens elendige boliger, thi når præstens huse stod på så svage fødder, hvordan må ikke bøndernes have været.

Et meget mørkt kapitel er krigene. I næsten 100 år – fra 1627 til 1720 – afløste den ene krig den anden, kejserkrigen (1627-29), Torstensson-krigen (1643-44), Karl Gustav krigene (1657-60), Skånske krig (1675-79), Store Nordiske krig (1700-20) og Jylland fik sin rigelige part af dem alle at føle.

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

Først kom Wallensteins berygtede lejetropper. Endnu på dette tidspunkt havde Himmerland bønder så meget tilbage af det gamle kimbresind, at de forsøgte væbnet modstand og også i nogle dage holdt fjenden stangen, så han ikke kunne komme over Lerkenfeld å. Men så meget værre blev det selvfølgelig, da han først var kommet over. Et tingsvidne fra Aars Herredsting af 22. december 1629 oplyser, at

”Fjenden kort forinden deres udmarsch af landet havde anrettet stor ødelæggelse i Lille Binderup og derfra var gået til Sjøstrup og Aars og jagede alle folkene i disse byer fra deres huse og gårde, hvorefter de borttog, sønderslog og ødelagde alt, hvad de kunne, så der, blev slet intet ved magt igen, dengang de drog hen”.

Efter Wallenstein fulgte Torstensson og Karl Gustav med deres svenskere og i hælene på dem vore ”hjælpetropper”, brandenborgerne, der var – om muligt - endnu værre end svenskerne.

Var fjenden endelig ude af landet, så var regeringen der straks med krav om skattet, som de arme stakler selvfølgelig ikke kunne betale, fordi der allerede var gjort rent bord. Derom vrimler tingbøgerne og syn:

”Thames Mortensen i Sjøstrup, Anders Christensen i Dalgård, Niels Lausten i Aars og Jens Nielsen sammesteds stod her i dag (28. oktober 1660) for tingsdom og vidnede efter recessen, at Aars sognemænd blev så ganske og aldeles forødt af den ulidelige stor brandenborgske indkvartering, så det ganske sogn moxen intet vårkorn fik sået i indeværende år og intet vårkorn fik avlet, at de kunne betale enten skyld eller tiende”.

Og om Christen Christensen i Aars vidnede synsmændene:

”Ved deres sjæls ed og oprakt finger, at fornævnte Christen Christensen blev så ganske og aldeles af de Brandenborgere forødt og ruineret og fratagen øg og fæ og får og korn og klæder og al hans formue, så han ganske intet igen beholdt og er ganske øde og ikke har andet råd eller middel at underholde sig og sin fattige kone og små børn med end den hjælp, han skal søge hos Gud og godtfolk, hvad de hannem af en kristen medynk i Jesu navn vil meddele”.

Om Rasmus Michelsen i Dybvads Mølle vidnes:

”at han blev øde og det af den årsag, at indkvarteringen havde fra det første været, som krigsfolk kom her i landet og de Brandenborgske haver været hannem fattige mand meget hårde og strenge, så han desimidlertid ikke haver hans mølleværk kunnet afstedkomme at kunne noget færdiggøre derved, at det er vitterligt, at han ikke haver enten sået eller avlet nogen bygsæd i tre fulde år, men det sidste år, da haver han sået 2 skæpper byg”.

Nogen samlet opgørelse af ødelæggelsen for hele sognet findes ikke, men et syn, der blev optaget 25. oktober 1660 over hele det kongelige gods i Aars Herred, kan give et fingerpeg om helheden. For Aars Sogns vedkommende ser det således ud:

Aars By: 3 gårde ”meget forarmede, fandtes noget lidet rug. Ellers er deres gårde meste parten øde og de får ikke nær deres vinterrug sået”.

Pisselhøj: 1 gård helt øde, 2 gårde ”slet øde og meget forarmede. Der fandtes noget lidet rug.

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

Husene er størsteparten slet øde. De får lidet vinterrug sået i år”.

Tolstrup: *1 gård meste parten slet øde. Han får noget lidet vinterrug sået.*

Pugholm: *meget forfalden og manden meget forarmet.*

Vester Oustrup: *ingen vårsæd at regne og der fandtes noget temmelig rug og vinterrug får de den største part sået. Gården meget forfalden.*

Gundestrup: *2 gårde, ”fandtes nogen rug, dog det var ringe og de er meget forarmede og deres gårde er meget forfaldne”.*

Sjøstrup: *7 gårde, meget forarmede, næsten slet øde. Husene er ganske forfaldne og ”nederbrøtt” af de Brandenborgere. Meget ringe vinterrug sået, ikke den fjerde part.*

Synet sluttet med følgende almindelige oversigt:

”Anlangendes tilstanden udi fornævnte herred på Kgl. Majestæts gods med fæmon, da er det ganske ringe. En part af bønderne kan have 3 nød, en part 4 nød og en del slet ingen og de, som er ved magt, kan have 8 eller 10 nød. Deres midler er ganske ringe, formedelst de var så hårdt belagt med de Brandenborgere, at de var 10 ryttere på en gård, 12 eller 14 på somme og på somme gårde 30 heste i indkvartering og lå hos dem i 16 uger. Korn, som findes nu udi i laderne, er meget ringe. En part kan have 2 læs rug og en part 3 læs eller 4 og en del ikke et læs.

Kun 16 år efter de ulykkelige svenskekrige kom den næste krig, den skånske krig. Denne gang slap folk for fjendtlig indkvartering, men derfor slog krigen hårdt alligevel. Vist intet andet tidspunkt i vor historie kan opvise mage til skattebyrder, samtidig med at størsteparten af befolkningen var uskikket til at bære disse byrder, fordi de selvfølgelig ikke endnu var kommet til kræfter efter svenskekrigene.

Om forholdene i Aars sogn får vi et indtryk ved at læse præsten Christen Andersen Hobros indberetning i anledning af udskrivning af krigsskat 1676:

”Mine sogne er moxen øde, thi det bedste af Aars sogn er rytterkvarter, bønderne er udi krigen og her sidder hjemme nogle fattige kvinder og børn. Man kan vel tænke, hvad jeg af dem kan bekomme, foruden der er mange gårde øde og ikke er stage på både i Aars og Haubro sogn og desuden er Annexgården øde i Haubro, som jeg selv må give skatter af, dog jeg ikke en skæppe korn af den haver bekommet mange år. Ja, mine vilkår er så ringe, at jeg dem ikke gider opregne, hvorfor jeg ydmygeligst beder, at H. Ex. Hr. Christen Skeel /Amtmanden) og min velværdige Hr. Biskop vil sådan min skade, ringe lejlighed og armod anse, at jeg må forskånes, Gud vil dem belønne.”

Det var ike uden grund præsten, den stakkels præst klagede sig. Præsterne blev nærmest flåede i de år, krigen stod på. Om hans klage har hjulpet noget, er vel tvivlsomt. I så fald er det gået ud over en mere velstillet nabopræst, thi der var den praktiske bestemmelse, at den mere velstillede præst skulle hjælpe den mindre bemidlede.

Også bønderne fik kærligheden at føle. Stævnet til herredstinget for restance på landgilde til kirken bedyrede Niels Michelsen på Øster Ous trup (9. april 1679).

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

”at han umuligt kunne give nogen skyld eller landgilde formedelst de store kongelige skattet og den store ”mesvegst” disse 3 åringer, hvor han ikke havde avlet mere end 11 læs rug, 8 læs havre og ike en skæppe byg, hvoraf han har givet det år fra 1678-79 i

- *Månedsskatter* 25 Rd.
- *Okse- og flæskeskat* 1 Rd.
- *Soldaterpenge* 2 Rd. 8 Sk.
- *Krigsstyr* 3 Mark.
- *Kop- og kvægskat* 3 Rd.
- *Til fourage* 37 Rd.

Foruden kornskat in natura 31 Skp. 1 Fdk. rug, 6 Skp. 1 Fdk. byg, 18 Skp. 1 Fdk. havre.

Hvorover enhver retsindigt kan nu anse, at han derudi har betalt skyld nok og mente for landgilde kvit at være.”

Selv om det må indrømmes, at den gode Niels Michelsen var slem til at klage sig og hurtig til at føle sig forurettet, må han dog siges at have været ganske godt spændt for, når der til de opregnede ”ekstraskatter” lægges hans fast tilbagevendende afgifter i form af landgilde og tiende. Hans forsøg på at vride de sidste af sig mislykkedes dog. Kendelsen lød på betaling af restancen inden 15 dage.

Som illustration til og bekræftelse af præstens ovenfor citerede udtalelse om bøndergårdenes usle tilstand under krigen vil vi aflægge et besøg i en af dem og se, under hvor elendige og fattige kår en datidsbonde henslæbte livet. Et bevaret skifte gør os i stand dertil.

I begyndelsen af året 1678 døde rytterbonden Moust Michelsen i Gundestrup og da jo var kongelig fæstebonde, var det herredsfogeden og regimentskriveren, der nu skulle foretage skiftet mellem hans efterladte hustru og 6 børn.

Der var fattigdom ude og inde. Gården bestod af 3 bygninger, en lade med vest på 22 fag, en kostald mod øst på 8 fag og et stuehus mod nord på 10 fag. Alle bygninger var så forfaldne på ”tømmer, ler og tag”, at reparationerne ville andrage 60 Sletdaler.

Det inderste svarede ganske til det ydre. Af bohav fandtes ”en skive” med egeplade og lukket fyrretræs fod, et gammelt fyrretræsbord, en gammel egekiste ”rådden i bunden med lås”, en gammel fyrretræsfoldebænk og intet videre. Af øvrigt udstyr en gammel kobberkedel, et par baljer og øltønder, en lysestage, 4 trætallerkener og 3 stenfade, samt noget værktøj og redskaber til brygning og bagning.

Landbrugsredskaber var det kun småt bevendt med. Der fandtes en hjulplov, 2 vogne, 2 harver, en skærekiste, 2 høleer og en lyngle. Besætningen bestod af 2 køer, 3 kvier, 12 får med lam og 5 heste. En nogenlunde hæderlig ko vurderedes det år til 4 Sletdaler, en hest til 6-7 Sletdaler, men den ene af Moustes køer blev kun anslået til 6 Mark og af hestene en til 2 Sletdaler og en anden, ”et gammelt brunt helmisøg”, til kun 6 Mark, samme pris som gårdens eneste bistade, så det har ikke været nogen mønsterbesætning. Af yderligere aktiver fandtes gårdens udsæd, der beløb sig til 20 Skp. Gødningsrug og 6 Tdr. havre. Havren opgaves at være lånt og ubetalt. Den i forhold til rugen store havreudsæd skyldes selvfølgelig hensynet til rytterhesten. Det kære dyr måtte naturligvis ingen mangel lide, så det fik gå med de andre, som det kunne. Endvidere lå på loftet 1 Td. byg til udsæd.

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

Hele boets værdi indbefattet besætning og udsæd beløb sig til kun 104 Sletdaler 2 Mark 3 Sk. Men heraf fik arvingerne intet, thi efter at regimentsskriveren havde udtaget det, der efter kgl. forordninger skulle følge gården som dens tilhørende udstyr af besætning og redskaber i forbindelse med fradrag for brøstfældighed og ubetalt skyld og leverancer til rytteren, blev der et underskud på 3 Sletdaler 3 Mark 5 Sk.

Mikkel Moustsen, sønnen kunne altså begynde, hvor faderen slap, på bar bund og uden synderlig udsigt til nogensinde at komme videre. Det ville have været tilgiveligt, om han havde gjort som Christen Mortensen i Pisselhøj, der løb fra sin gård og opfordret til at overtage den svarede, at ”han var intet god for at besidde og bruge avlen til gården, formedelst han var forarmet og for sin armods skyld hårdelig nødt til at sige sig fra den, at de den måtte have, hvem der ville.”

IV. Stavnbåndstiden

Efter den lange, krigshærgede periode fulgte en lige så lang uafbrudt fredstid, fra 1720-1808. Der er ingen tvivl om, at levevilkårene som en naturlig følge deraf langsomt bedredes og blev tålige for hovedmassen af befolkningen. Men desværre flyder kilderne til lokal bondehistorie kun sparsomt i dette tidsafsnit, så det er ikke let at give en med eksempler bilagt samlet fremstilling af forholdene i et enkelt sogn.

I sognet ejerforhold skete der i periodens første tid en betydelig forandring, da Frdrerik den IV, som allerede nævnt i 1717 bortsolgte alt det spredte krongods. Derved blev der gjort en ende på den ustandselige handlen, bytten og pantsættelser af ejendommene, som var karakteristisk for kronen som ejer af bondejorden og ejerforholdet kom i meget mere stabilt og varigt leje, sikkert til fordel for fæsterne.

Det var hovedsagelig gårdene Tortsedlund, Nøragergaard, Halkær, Kyø og Hessel, der nu kom i besiddelse af sognets jord og uden store forandringer vedblev at eje den, indtil selveje afløste fæsteforholdet.

Vi er dermed inde i herremandsvældets, stavnbåndets og hoveriets tid, en periode, hvis navn har en særlig ilde klang og i almindelighed fremstilles som en dor den danske bonde særlig ond og nedværdigende tid. Det er imidlertid et spørgsmål, om det var så slemt endda. Givet er det i hvert fald, at det ikke var lige slemt overalt. Hvad stavnsbåndet angår, er det tvivlsomt, om det følte som noget særligt trykkende. Folk blev jo i almindelighed i deres hjemegn alligevel og mangan en gang toges det vist ikke så nøje med overholdelse af reglementet. Skulle det endelig være, var der jo også noget, der hed at købe sig et fripas. Et sådant findes bevaret, læst på Løgstør Birketing den 12. juli 1775:

Nærværende Albreth Nielsen, barnefødt i Dybvads Mølle, bliver efter hans begæring ved dette frihedspas meddelt frihed for hæftelse til sin fødestavn, så at han må fare, bygge, bo og opholde sig, hvor han udi H. Majestæts riger og lande helst lyster og vil, uden nogen men, nuværende eller efterkommende ejer af bemeldte mølle vores pretention til hans person i nogen måde.

Til stadfæstelse under min hånd og signet.

Vesterris, den 18. juni 1775

Maren Nielsdatter Lynderup

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

Salig Testrups.

Værre var sikkert hoveriet – i de egne, hvor det fandtes, men til dem hørte Aars sogn ikke. Hoveri var her et så godt som ukendt begreb. Hovedgårdene lå for langt borte og derfor var det personlige hovarbejde afløst af en pengeydelse. Det højeste personlige arbejde, der i enkelte tilfælde skulle ydes, var nogle få dages høbjergning på Halkær enge og det kan ikke have været særligt generende. Desuden skulle der mødes med hest og vogn, når herregårdens korn skulle ages til Aalborg eller Nibe. Forholdet mellem fæstebonde og herremand ligner for Aars sogns vedkommende meget mere en nutids forpagtning end en slavetilværelse på herremandens mark under ridefogedens pisk og når afgifterne betaltes til rette tid og fæsteren ellers passede sin gård forsvarligt, har han sikkert ikke set meget hverken til herremand eller ridefoged – eller træhest. Nogen påfaldende lighed med holbergs forfrukne og forhutlede Jeppe synes ikke at kunne spores hos Aars sogns bønder, selv om mange af dem jo nok har kæmpet med fattigdom og små kår. Den lethed, hvormed mange af dem faldt ind i selvejerrullen, da de nåede så vidt, tyder heller ikke på nogen indgroet underkuelse.

De enkelte gårdes fæsteafgifter synes ikke overdrevent store eller trykkende. Nogle uddrag af godsernes jordebøger kan vise gennemsnittet:

Peder Jensen Grøn i Aars giver af en fæstegård under Nøragergaard 10 Rd., er hovfri, men forretter rejser og kørsel, hvis mængde er ubestemt.

Under samme hovedgård hørte samtlige gårde i Sjøstrup. De var alle lige store og betalte 10 Rigsdaler hver, samt skulle hjælpe at dæmme ved Højslev Mølle, når det behøvedes.

Christen Brøgger i Aars, under Halkær betaler 7 Rd. 2 M. og forretter rejser efter omgang, samt hoveri ved høbjergning.

Christen Christensen i Tolstrup, under Halkær, betaler 6 Rd. Og leverer 3 Tdr. rug, 3 Tdr. byg, 4 Tdr. havre, 2 gæs og 3 høns, samt forretter rejser. De ret store afgifter for denne gård hænger sammen med, at de oprindelige 3 Tolstrupgårde på dette tidspunkt var slået sammen til en gård, der havde 9 Tdr. hartkorn.

Tandrupgårdene, under Hessel, betalte hver 11 Rd. 1 M. 8 Sk., samt 3 årlige rejser på 4 til 5 mil. De to Svenstrupgårde betalte hver kun 2 Tdr. rug, 1 Td. byg og 1 høne, men med tilføjelsen: Begge forretter hel gård hoveri. De var de eneste virkelige hovbønder i hele sognet.

På samme linie som disse i flæng valgte eksempler ligger sognets øvrige fæstegods. Eksemplerne er taget fra jordebønder omkring året 1790 og for at få et sammenligningsgrundlag til bedømmelse af afgifternes værdi, kan anføres nogle samtidige landbrugspriser, der er taget fra et skifte i Aars sogn 1786. Ifølge dette vurderedes en 4 års hest til 16 Rd., en ko til 6 Rd., en stud til 4½ Rd., et svin til 1 Rd. 1 M., et får til knap 1 Rd., en Td. byg til 2 Rd. 4M. Opdrætningen af et pat stude kunne altså gennemsnitlig klare fæsteudgifterne, men der var jo også andre pligtige afgifter, som skatter til staten og tiende til kirke og gejstlighed. Alt i alt har tilstandene dog vist været tålige og selvom der ikke har været nogen egentlig almindelig velstand, så var der dog langt fra den bitre nød som i krigsårhundredet. En prøve med et skifte viser fremgangen.

I 1786 skiftedes på Vester Oustrup efter fæsteren Søren Poulsens afdøde hustru mellem

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

enkemanden og ægteparrets 7 børn. Gården bestod af 4 længer og et vognskur. Bygningerne var noget forfaldne, men der var dog repareret for nyligt på laden, medens fæhuset trængte til ombygning. Indvendigt var stuehuset indrettet omtrent som en gammeldags bondegård i mands minde. Den daglige opholdsstue havde et langt bord og 2 bænke, et hængeskab og 3 gamle stole samt 2 alkover med dyner og puder. Desuden rummede stuehuset en storstue, et mindre kammer og et frammers med køkkenudstyr af kobber- og messingkedler, tinfade og tintallerkner, stentallerkner og krus m.m. Landbrugsredskaberne bestod af 4 vogne, 1 plov, 2 harver, 3 høleer og 2 lyngleer, en hakkelseskiste, 2 plejle og 6 river. Af besætning fandtes 5 heste og 2 klodder, 4 køer, 7 kvier, 4 åringskalve og 2 spædkalve, 4 stude, 2 svin og 40 får. Alt i alt beløb boets vurderingssum sig til 254 Rd. 4 M. 15 Sk. Godsets fordringer til lovmæssig besætning og reparation lød på 236 Rd., så der blev altså et overskud på 18 Rd. 4 M. 15 Sk. Foruden den afdøde kones tøj, der vurderedes til 15 Rd. Arven fordeltes således, at de tre døtre delte moderens tøj, medens enkemanden lovede at runde "overskuddet" af, så hver af de 4 sønner kunne få 10 Rd. "til næste snapsting".

Der var altså fremgang fra Mikkel Moustsens tid. Levevilkårene var blevet mere menneskelige, tilværelsen mere betrygget. Men fremdriften manglede. Fæsteforholdet virkede hæmmende på den enkeltes personlige energi og initiativ og fællesskabet hindrede enhver udviklingsmulighed. Der måtte et skub til udefra, før fremmarchen kunne begynde. Dette skub kom med de store Landboreformer i slutningen af 18. århundrede.

Blandt de mange bestemmelser, som disse bragte, anså bondefrigørelsens mænd selv den, der tog sigte på fællesskabets ophævelse, som en af de vigtigste. Forordninger derom kom den 23. april 1781 og bestemte, at hvis blot én lodsejer inden for et fællesskab forlangte det, skulle en udskiftning foretages. Fremgangsmåden ved en sådan var den, at det til et ejerlav hørende areal opmålte af en landmåler, der tegnede et kort over arealet og udarbejdede et forslag til jordens deling, hvorefter en amtskommission foretog det siden fornødne, såsom sammenkaldelse af de interesserede parter, udjævning af eventuelle uoverensstemmelser o.s.v. Var sagen endelig ordnet til alles nogenlunde tilfredshed, gik den til approbation hos myndighederne, hvorefter landmåleren udstak de enkelte lodder i marken.

De afsluttede kommissionsforretninger opbevaredes på amtsstuerne, medens kortet overgaves til ejerlavets største lodsejer. Begge dele, både kort og dokumenter, er nu oftest forsvundne. Navnlig kortene er overordentlig sjældne. For Aars sogns vedkommende er kort og dokumenter borte med en heldig undtagelse. Udskiftningsdokumentet for Aars by ligger endnu i Aalborg Amtsstues arkiv og af udskiftningskortet findes på Matrikelkontoret en kopi, der vel er meget medtaget, men dog lader sig tyde og rekonstruere. Med disse to for byens historie så vigtige arkivalier som grundlag kan vi danne os et i alle enkeltheder nøjagtigt billede af byens og dens jorders udseende henimod slutningen af det 18. århundrede og af den begivenhed, der blev den nødvendige forudsætning for des senere udvikling.

V. Aars by 1790

Inden skildringen af Aars by på udskiftningstiden begynder, må der udtrykkelig gøres opmærksom på et forhold, der den dag i dag ofte giver anledning til misforståelser, selv om det nu ingen praktisk betydning har, nemlig at Aars bys ejerlav begrænses mod øst af bækken. Hvad der ligger øst for denne udgør et ejerlav for sig, der nu hedder "Dybvads Mølle, Dal- og Dalsgaard". Tidligere lå her tre selvstændige ejerlav, 3 enestegårde, nemlig præstegården, Dalsgaard (nu Hotel "Himmerland") og Dalgaard, der nu drives som bondegård og ligger på samme plads, hvor den har ligget siden begyndelsen af middelalderen. Disse tre gårde falder

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

altså uden for nærværende skildring. Det samme gælder Bakgaard, der også var en enestegård og tidligere førte navnet ”Aarsgaard”.

Den egentlige Aars by omfattede i 1705: 5 gårde og 5 huse foruden skolen og kirken.

Gårdene: ¹

1. Gården lå nord for kirken og er nu forsvunden, idet den ret tidligt flyttedes ud vest for byen (nuværende Matr. nr. 5 med underparceller, Støttrupgården). Den havde et hartkorn på 3 Td. 7 Skp. 1 Alb., ejedes af Hessel ved Hvalpsund og fæsteren hed Niels Christensen Støttrup.
2. Gården lå omtrent, hvor folkebiblioteket ligger. Den blev ret hurtigt efter udskiftningen udparcelleret og dens jord hører nu under de vest for byen liggende ejendomme. Matr. nr. 13 med dets mange underparceller er gårdens toft, der tidligere kaldtes ”Brøggertoften”. Gården havde 5. Tdr. hartkorn, tilhørte Halkær og fæsteren hed Christen Madsen Brøgger.
3. Denne gård lå omtrent, hvor tinghuset nu ligger, men flyttedes kort efter udskiftningen op i vestenden af byen og kaldtes Tøggergården. Det er den gård, der senere blev til Aars Hotel (nuværende matr. nr. 2 med underparceller). Den havde 4 Td. 1 Skp. 2 FDK. 2 Alb. Hartkorn, tilhørte Kyø og fæsteren hed Anders Jensen Viderup. Han blev senere sognefoged og var en af sognets matadorer.
4. Gården lå omtrent, hvor tværvejen mellem Søndergade og Lillevang begynder. Den blev senere flyttet ud i engen til sin nuværende plads (Fiskergården, matr. nr. 3). Den havde 4 Td. 1 Skp. 1 Alb. Hartkorn, ejedes af Hessel og fæsteren hed Jens Christensen Fisker.
5. Denne gård er den eneste af byens oprindelige gårde, der endnu ligger på sin gamle plads. Den ejes nu af gårdejer Lars Christensen (Smed), matr. nr. 4. Den havde 5 Td. 1 Skp. 1 Alb. Hartkorn, ejedes af Nøragergaard og fæsteren hed Peder Jensen Grøn.

Husene:

6. Dette hus lå for enden af nuværende Gl. Skolevej (nu matr. nr. 11). Det ejedes af Halkær og havde et jordtilliggende på 4 Skp. 2 FDK. 1 Alb. Hartkorn. Fæsteren hed Jens Andersen. Han drev vistnok skomagerprofession ved siden af hans kone vævede.
7. Dette hus volder nogen vanskelighed at få placeret, idet det nemlig ikke findes afsat på udskiftningskortet. Grunden hertil er temmelig sikkert, at det lå uden for ejerlavets grænser, øst for bækken, omtrent hvor nu mejeriet ligger. Her har sikkert det hus, ”Aars Meldal”, ligget, som legatstiftelsen Christen Mejling² opførte 1759 på et stykke uopdyrket jord mellem sine to gårde, Dalsgaard og Dalgaard (nu matr. nr. 5 af Dybvad

1 Den følgende nummerering henviser til de hosføjede kort, på hvilke alt, hvad der henhører under én ejendom, er mærket med samme nr.

2 Om ham har jeg skrevet en artikel i ”Fra Himmerland og Kær Herred” 1939.

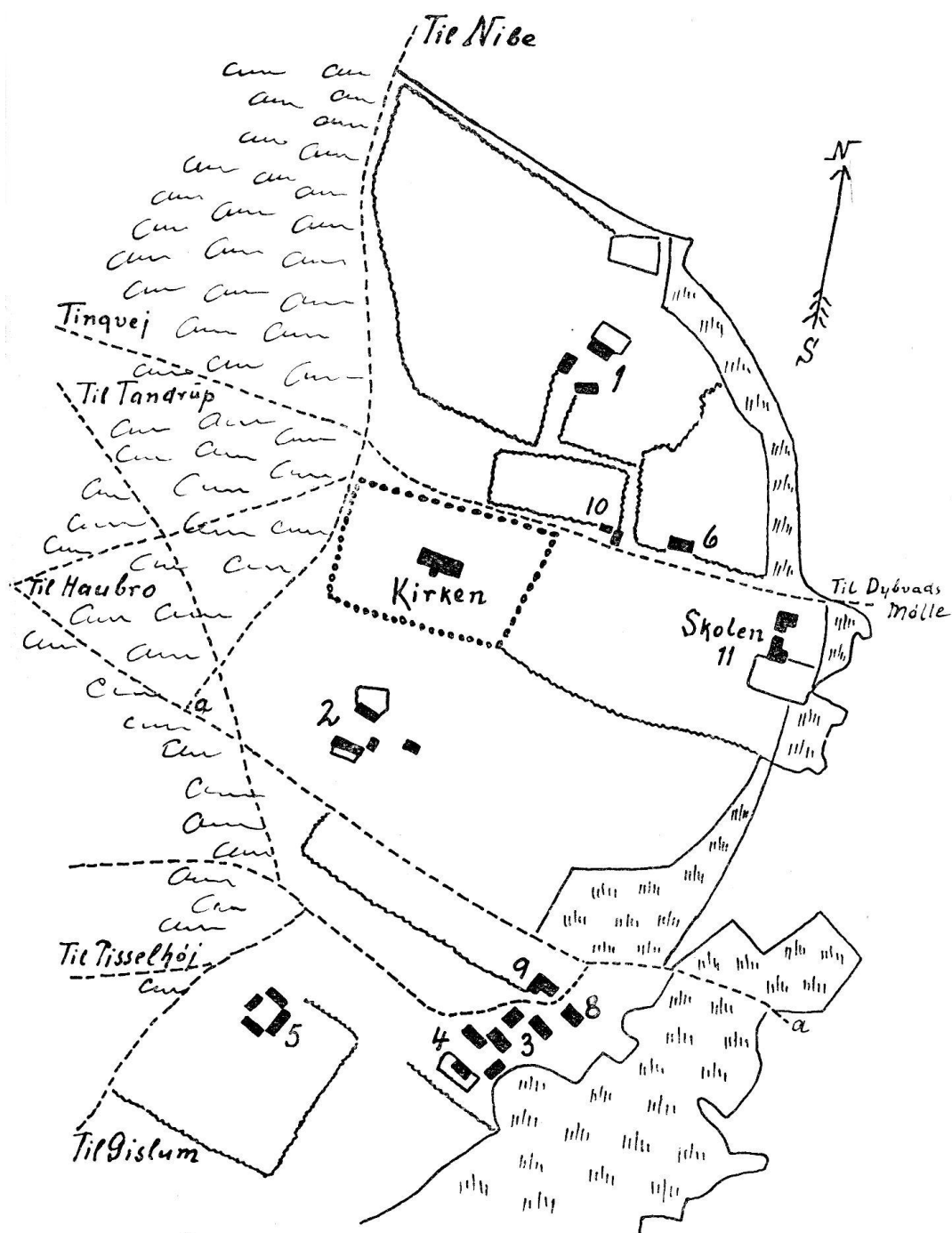
M. m.m.). Ved en eller anden lejlighed er det bleven købt af Halkær, der for at bøde på dets mangelfulde jordtilliggende har tillagt det noget af gård 2's jord og det er så igen grunden til, at huset deltager i Bymarkens udskiftning. Jordtilliggendet var på 2 Skp. 3 Fdk. Hartkorn. Fæsteren hed Peder Eilersen Ryberg. Han var skrædder og løbedegn, d.v.s. han holdt skole om vinteren i sognets udkanter for de børn, der ikke kunne nå ind til sognets eneste virkelige skole i Aars.

8. og 9. Disse to huse havde fra meget gammel tid udgjort en lille ejendom, der tilhørte Aars kirke. Ejendommens hjemmetoft lå langs sydsiden af Himmerlandsgade (nu matr. nr. 14 med underparceller). 1772 deltes ejendommen af Stiftsprovstiet i Viborg i 2 parceller og bortsolgtes. På den ene af dem dreves en årrække krohold af en mand der hed Povl Mikkelsen. 1801 forenedes de to parceller igen og ejedes af præsteenken Madame Lemvig fra Ulstrup (Hornum). Hendes hus lå, hvor nu Himmerlandsgade nr. 75 ligger. Det var i dette hus, den fra Blickers novelle "Bettefanden" (Johannes Jensen fra Stenild) med sine to hjælpere, "Smeden fra Nørager" og Germand Villadsen, en mørk augustnat 1835 gjorde indbrud, bandt præsteenken og hendes pige og røvede hendes ret store beholdning af rede penge og sølvtøj.

1790 lå der som sagt to huse på stedet. Det ene (nr. 8) tilhørte Halkær og var fæstet til "Rolferne". Rolferne var to gamle degnedøtre, Adelus og Anne Birgitte Rolf, døtre af den for længst afdøde sognedegn Peder Rolf, det andet hus (nr. 9) tilhørte Anders Viderup fæsteren af gård 3. Det beboedes af "Madame Bjørn", enke efter en Lars Bjørn, der havde ejet Øster Oustrup. Begge huse havde et hartkorn på 3 Skp. 2 Alb.

10. Huset lå ved Tingvejen nord for kirken. Det ejedes som selveje af en mand, der hed Jacob Madsen Schiøning. Det havde kun en lille toft og en have.
11. Skolen. Den lå på hjørnet af Gl. Skolevej og Tingvej og var fra 1790 beboet af sognedegnen Niels Christensen Nørgaard. Skolejorden var på 5. Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Hartkorn.

AF AARS SOGNSBONDEHISTORIE

Signaturer:

Hede
 Eng og Kær
 Vej
 Dige

Aars By 1790. (a-a omtrent nuværende Himmerlandsgade).

Byens samlede indbyggertal var 73 personer, men deri er medregnet beboerne af de tre gårde øst for bækken. I præstegården boede provst Stampe med sin familie. Dalsgaard ejedes af Jens Jensen (Guldsmed) i Tandrup, også en sognematador og bestyredes af hans søster Anne Jensdatter. På Dalgaard boede Lauge Olesen, der ejede gården som selveje.

Byjorderne lå vest og syd for byen. Deres grænser vil fremgå af den hosføjede kopi af udskiftningskortet. Den dyrkede del, der udgjorde knap halvdelen af arealet, var delt i 9 vange (Aars Gøder) med hver sit navn, nemlig længst mod vest begyndende fra nord, Tingager, Vang, Pisselhøj Leds Vang, Pregel Vang, Thommes Vang, Galge Vang, Stenildbak Vang. Endvidere syd for byen Knoldager Vang, By Agre og Lille Vang. Øst og syd for By Agre og Lille Vang lå eng- og kærstrækninger, der brugtes til høbjergning og fælles kvægdrift. Lignende arealer fandtes i byjordens nordvestlige hjørne ved Tandrup Skel, de såkaldte Melkær. De store udyrkede hedestrækninger, der udgjorde over halvdelen af byjordens areal, dannede en sammenhængende afgrænsning fra syd til nord mellem Aars og Pisselhøj jorder. Heden strakte sig mod nordøst helt ind til kirkegårdsdiget. Arealet omkring den nuværende Stejlmosevej og jernbanelinien kaldtes ”Skalden” og henlå som udyrkede sandgrave, bevokset med lyngtuer og hedegræs.

VI. Den 12. august 1790

Først på året 1790 indgav sogndegnen i Aars, Niels Christensen Nørgaard, begæring om, at degneembedets jord måtte udskiftes af fællesskabet. Da jo, som før nævnt, en enkelt lodsejers forlangende var tilstrækkelig til at sætte en udskiftning i gang, udpegede det kgl.

Rentekammer den 29. maj 1790 landmåler Ole Hall fra Toftebjerggaard ved Løgstør til at foretage de nødvendige forarbejder. Efter at disse i sommerens løb var tilendebragt, samledes de den 12. august 1790 en både briget og repræsentativ forsamling i Aars. Som repræsentanter for Aalnorg Amts Landvæsenskommission mødte herredsfoged Scharling fra Løgstør, forpagter Hvass på Gunderstedgaard og Birkedommer Peitersen på Fjelleradgaard. Endvidere var tilkaldt de forskellige godsejere, der dog for de flestes vedkommende mødte ved deres respektive ridefogeder. Kun løjtnant Kaalund på Hessel og kammerråd Colding på Halkær var mødt personligt. Fremdeles var der repræsentanter for de tilgrænsende lodsejere, for at skellene kunne blive afsat eå rigtigt som muligt og endelig samtlige bymænd med degnen i spidsen.

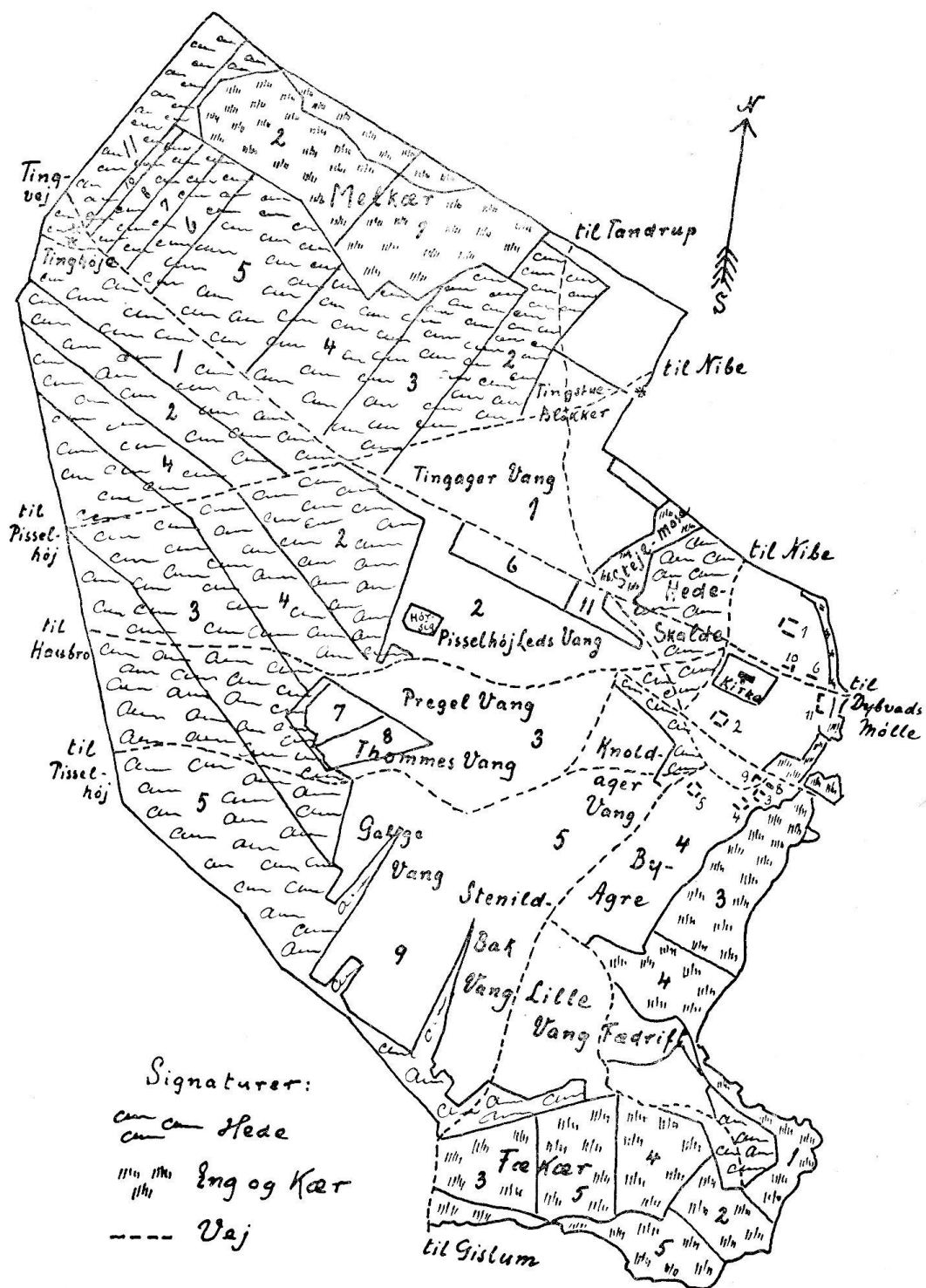
Efter at lodsejerne havde fremlagt deres adkomstbreve, tog man fat på drøftelsen af enkelthederne. Man enedes om at foretage udskiftningen efter hartkorn i stedet for efter brug, idet dog degnen ønskede sin agerjord efter brug, men sin hede og fædrift efter hartkorn. Fremdeles blev der spurgt, om degnen kunne tilkomme nogen ekstra tildeling, fordi han også var skoleholder. Degnejorden var nemlig fra meget gammel tid tillagt degnen som vederlag for hans arbejde i kirken og vedkom ikke den senere tilkomne bestilling som skoleholder. Lodsejerne mente dog ikke, at degnen kunne tilkomme noget ekstra, fordi degnejorden langt overgik, hvad han ellers kunne have tilkommet som skoleholder.

Til kirkens ”fortov” enedes man om at udlægge 9 alen fra kirkegårdsdiget mod nord, vest og syd.

Derefter deltes agerjorden efter den af landmåleren foreslåede plan, uden at dette gav anledning til nogen uenighed, udover at selvejeren Jacob Schiøning mente at kunne tilkomme part i byjorden til sit hus. Men da de ældste mænd i byen kunne vidne, at de aldrig havde hørt,

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

at der hørte andet til huset end dets toft og have, blev hans fordring afvist som uberettiget.

Aars By og Bymark 1790. Rekonstruktion af Udskiftningskortet.

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

Slet så glat gik det ikke, da turen kom til engenes deling. Det kom her til et skarpt sammenstød mellem kammerråd Colding til Halkær og prokurator Lunds fuldmægtig fra Kyø. Kammerråden ønskede Rolfernes hus tillagt et stykke af Anders Viderups eng, fordi det lå bekvemt og sammenfaldende med husets egen lod. Kyøs repræsentant indvendte derimod, at en sådan ordning ville spærre Anders Viderup ude fra adgang til hans ejendom. Efter langvarig og til dels meget skarp ordveksling mellem de uenige parter og efter landmåleren var bleven gal i hovedet og nægtede at fortsætte, før spørgsmålet var afgjort, resolverede kommissionen, at kammerrådets ønske skulle nyde fremme, da det efter deres skøn kunne ske "uden i mindste måde at fornærme Anders Viderup i sin englod".

Resten af forhandlingerne forløb i fred og ro og fordragelighed. Fælleskær og heder voldte ingen vanskeligheder. De var jo ikke så værdifulde i første omgang, at de var værd at skændes om.

Til slut fastsloges, hvilke veje der skulle stå ved magt. Da de sikkert alle er ældgamle færdselslinier til og fra Aars og derfor er af overordentlig stor interesse, skal de nævnes her, idet der henvises til kortet. Vejen til Stenildvad, vejen til Haubro, Nibevejen fra Pisselhøj, Tingvejen til Ulstrup, Tandrupvejen, Nibevejen fra Aars by og den søndre Pisselhøjvej, alle af 12 alens bredde, samt en "høvej" mellem By agre og Lille Vang på 8 alens bredde. Vejene følger i det store og hele de samme linier som nu, men nogle af dem er bleven til rene markveje eller helt forsvundne, således Nibevej fra Pisselhøj og søndre Pisselhøjvej.

Til fælles vandingssteder udlagdes "Dammen" øst for Jens Fiskers gård (omtrent hvor nu "Aars Eje" ligger) og Stejlmose, der nu også er tørlagt. - Dermed var forretningen afsluttet og kunne gå til Amtmandens godkendelse og da efteråret 1791 nåedes, var alt, hvad der angik fællesskabet, likvideret for Aars bys vedkommende og hver enkelt bonde kunne frit bestemme over sin egen jord.

VII. Tiden efter

Dagen den 12. august 1790 er skelsættende i byens og sognets udviklingshistorie. Tilbage i tiden afgrænser den en næsten 1000-årig periode, der i i sammenligning med oldtidens frodige grotid må karakteriseres som stilstand, voksende stagnation og nød. Fremefter indleder den en tid, hvor udvikling og fremgang økonomisk og kulturelt, har været i stadig vækst, selvom det til tider kan have gået langsomt og famlende nok.

I det enkelte at følge udviklingen i de 150 år, der nu er gået, ligger udenfor planen med nærværende arbejde, men nogle hovedpunkter skal dog til slut omtales for at vise, i hvilke retninger udviklingslinierne skal søges.

Det af Aars by givne eksempel blev ret hurtigt fulgt af sognets øvrige i fællesskabet lignende ejerlav. Gundestrup blev opmålt og delt 1796, Sjøstrup 1800, Pisselhøj vistnok 1800 eller 1801, Tandrup 1800 og Svenstrup 1801.

Med den fuldstændige ophævelse af alt fællesskab i sognet var vejen på naturlig måde banet for fæstegodsets overgang til selveje og for en udparcellering af de bestående ejendomme med deraf følgende bedre udnyttelse af de hidtil til unytte henliggende arealer. Den givne mulighed blev ret hurtigt og i stor udstrækning benyttet. Både godsejerne og bønderne var ivrige efter at få fæsteforholdet ophævet og regeringens tilskyndelse og hjælp satte yderligere sving i afviklingen. Allerede 1809 havde sognets største hartkornsejer, Halkær, (77 Tdr. hartkorn) fuldt "udsolgt", den næststørste, Nøragergaard, solgte så godt som hele sin jordegods i sognet

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

på engang i 1801 og omkring ved 1810 var praktisk talt hele sognet overgået til selveje. Overgangen synes i det hele og store at være forløbet let og uden gnidninger. Priserne på gårdene kunne svinge en del, men var vist gennemgående meget moderate. Således solgtes gårdene i Sjøstrup gennemsnitlig til en pris af 700 Rd., medens Gundestrupgaard (dog ikke i sin nuværende størrelse) kun kostede 550 Rd. Til gengæld gik Stenildvad helt op i 1000 Rd., men den stod på den tid også alt for højt i hartkornsansættelse (over 8 Tdr. hartkorn). I reglen havde køberen kun en ringe del af købesummen på rede hånd, men klarede sig med at udstede obligation til sælgeren med pant i ejendommen eller lånte pengene i den Kgl. Enkekasse, der på den tid gjorde samme tjeneste som kreditforeningerne i nutiden.

Parallelt med overgangen til selveje løb en tidlig begyndende udparcellering af de bestående ejendomme. Allerede så tidligt som 1795 deltes Slemstrup i 3 parceller, 1798 gård 2 i Aars i 5 parceller, 1802 Bakgaarden i 2, 1809 Tolstrupgaarden i 35 o.s.v. o.s.v.

Spørges der, om den bag udparcelleringen liggende årsag var den samme som den, der i vore dage har ført til oprettelsen af de talrige husmandsbrug, nemlig et overskud af arbejdskraft indenfor landbruget, må svaret nærmest blive benægtende. Selvfølgelig har der været trang for en del nye brug, men om nogen overbefolkning var der på den tid ikke tale og heller ikke om nogen pludselig og stærk befolkningstilvækst. Indbyggerantallet i hele sognet var 1787 340 personer, fordelt på 61 husstande, 1801 380 på 71 husstande, altså en meget beskedent vækst. Snarere fristes man til at sige, at ”gårdslagteriet” skyldes en naturlig reaktion hos den fra stavnsbånd og fællesdrift frigjorte bonde. Gennem umindelige tider var den jyden iboende trang til at handle og prange bleven holdt nede ved tvang. NU var han en fri mand på fri jord og nu kunne handelen komme i gang og da der jo på den tid hverken fandtes jyske heste eller præmietyre, der var værd at handle med, er det naturligt nok, at det blev den frigivne jord, der måtte holde for i første omgang.

Et interessant spørgsmål at få klaret er befolkningens stilling som helhed til forandringen. Sandsynlig nok forstod ikke alle den nye tid lige godt eller var i stand til at tage imod den. Bagstræbere findes jo til enhver tid. Men af den store masse, er der ingen synlige spor har efterladt sig og derfor unddrager sig bedømmelse, rager enkelte skikkelser frem, som man ikke kan undgå at lægge mærke til og som synes at give bevis for, at stavnsbånd og herremandsvælde – i hvert fald som det praktiseredes på disse egne – ikke havde været i stand til at berøve bondebefolkningen som helhed al handlekraft og virkelyst og at sådanne egenskaber tværtimod stadig var til stede og parat til at træde i virksomhed, når forholdene blev til det.

Sådanne forgrundsfigurer var f. eks. Poul Hansen på Gundestrupgaard, Lars Nielsen i Sjøstrup, sognefogeden Anders Viderup i Aars, Jens Jensen (Guldsmed) i Tandrup og flere andre. Skønt de alle var født under Stavnsbåndet og de fleste af dem selv havde været fæstebønder, gør de langt fra det forkuede og forhutlede indtryk, som man er vant til at tænke sig forbunden med Stavnsbåndstidens bønder. Snarere kan man sige, at de – så vidt som man nu er i stand til at følge deres færd – udfolder sig i frimands- og selvejeregenskaber med en naturlighed og selvfølgelighed, som om de aldrig havde kendt til andet.

Den betydeligste af dem synes afgjort Poul Hansen at have været. Han var søn af fæstebonden Hans Mortensen, som i 1797 af Halkær købte sin fæstegård i Gundestrup til selveje og flyttede den ud på marken og gav den navnet Gundestrupgaard. 1809 overdrog han gården til sin søn Poul og fra den tid af træffer man til stadighed navnet Poul Hansen i datidens protokoller og dokumenter, snart som køber, snart som sælger og meget ofte som kautionist,

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

når andre sognemænd trængte til en hjælpende hånd. Sin egen gård udvidede han med dele af den gamle Sjøstrop Kro, som han udparcellerede 1830 sammen med Lars Nielsen. Desuden ejede han Dalsgaard i Aars, var ejer og kirketienden af Aars kirke og var kort sagt i alle henseender en særdeles velsitueret mand til trods for de vanskelige tider med pengekrise og statsbankerot, der ragede så mangen en nybagt selvejer af pinden såvel her på egnen som andetsteds. Ved sin død 1840 var han indehaver af sognefoged værdigheden, den tids eneste mulighed for offentlige tillidshverv.

- - -

At følge udviklingslinien fra denne bondefrihørelsens ”førstegrøde” ned gennem den politiske frigørelsestid, den vågnende og voksende religiøse og politiske selvstændighed, den økonomiske fremgang og faglige dygtiggørelse, medens samtidig den lille, fattige og afsides hedeby, takket være jernbanen, voksede op til en driftig og blomstrnde stationsby, er en historie for sig, som ikke ville være uden interesse og som herved anbefales en fremtidig skildrer af sognets forhold.

Kilder til nærværende skildring:

- Matrikelkontoret: Matrikler og kort.
- Rigsarkivet: Skattemandtal med bilag, folketællinger, jordebøger og auktionsprotokoller over kgl. gods.
- Landsarkivet: Tingbøger for Aars Herred, Skifteprotokoller og jordebøger, Skøde- og panteprotokoller, Aalborg Amtsstues arkiv m.m.

Efterskrift.

Gennem en meget lang årrække har jeg samlet historiske oplysninger om Aars sogn, dels for at tilfredsstille en personlig nysgerrighed efter til bunds at kende det sted, hvor jeg har levet den bedste og længste del af mit liv, dels også i den tanke engang at give en samlet, skriftlig fremstilling af sognets historie. Interesse for et sådant arbejde har ikke manglet, ej heller tilskyndelse dertil, men desværre ikke fra de steder, hvorfra den uomgængeligt nødvendige økonomiske støtte til arbejdets gennemførelse skulle komme. Jeg har derfor måttet nøjes med brudstykker, gemt hen på let glemte steder. I Aalborg Amts historiske årbøger findes artiklerne ”Aars sogns oldtidshistorie” og ”Legatstifterne Christen Nielsen Meiling og Sophie Andersdatter Thoustrup” (1937 og 1939), i Aalborg Stiftstidende ”Gendarm-Slaget i Aars Kro”, (28. februar 1937)

Det har derfor været mig en tilfredsstillelse gennem nærværende lille – ganske vist stærkt forkortede og sammentrængte – fremstilling at få lejlighed til at vise, hvorledes jeg havde tænkt mig helheden grebet an og jeg bringer Aars Avis og Vesthimmerlands Museumsforening min tak, fordi disse to institutioners velvilje har gjort det muligt at bringe omend kun et brudstykke af mit arbejde frem fra skrivebordsskuffens skjul.

Aars i maj 1940

S. Vestergaard Nielsen

Af AARS SOGNSBONDEHISTORIE

Indholdsfortegnelse

I. Enestegård og fællesdrift.....	3
II. Den store matrikel 1688	3
III. Krig og tunge tider.....	5
IV. Stavnbandstiden.....	9
V. Aars by 1790	11
VI. Den 12. august 1790	15
VII. Tiden efter.....	17
Efterskrift.....	21

OCR-kopi: Jens P. Kragh. Juli 2016.